

Unnatural Embodied Worlds: A Three-layered Framework for Analysing Postmodern Novels

Khosro Sina¹

Abstract

Postmodern novels disrupt classical narrative conventions by constructing “unnatural worlds” that challenge conventional notions of time, causality, and identity. These narrative strategies not only expand formal possibilities but also raise fundamental questions about embodiment, perception, and power relations. This study employs a three-layered analytical framework for understanding such worlds, which consists of “unnatural world-building,” “embodied experience,” and “biopolitics and posthumanism.” The research employs an analytical-qualitative and textual approach and examines ten representative novels by both Iranian and Western authors. Findings reveal three major types of unnatural worlds: echoic worlds, body-centered worlds, and textual-architectural worlds. Across all types, the body functions simultaneously as a medium of perception and as a site of power, while sensory materiality plays a crucial role in sustaining narrative coherence and credibility. The study concludes that postmodern narratives cannot be fully understood without addressing the interplay of embodiment and biopolitics. Beyond its theoretical contribution, the proposed framework offers practical applications for comparative literary studies, academic teaching, and the analysis of digital or multimodal narratives.

Keywords: Unnatural Narratology, Embodiment, Posthumanism, Literary Biopolitics, Unnatural Worlds.

Extended Abstract

1. Introduction

Due to their disruption of classical narrative rules and creation of new forms, Postmodern novels play an important role in the history of contemporary literature. One of the most prominent manifestations of these innovations is the emergence of “unnatural worlds,” in which the natural laws of narrative,

1. Assistant Professor in Cinema Studies, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.
(khosro.sina@uok.ac.ir)

including causality, linear time, and identity, collapse and, through this rupture, a different experience of reality is exposed to the reader. The importance of this phenomenon extends beyond the formal and aesthetic level and has broad epistemological, social, and philosophical implications, as these worlds raise fundamental questions about the body, perception, and power. However, previous studies have often examined only one of the dimensions mentioned above and have rarely addressed the triple nexus of world-building, embodiment, and biopolitics. Aiming to fill this gap, the present study presents a three-layered framework for analysing postmodern novels, which considers these three levels simultaneously and allows for a multidimensional examination of unnatural worlds.

2. Methodology

The present research employs an analytical-qualitative and textual approach and examines ten representative novels by both Iranian and Western authors. These works include: *The Blind Owl* (Sadegh Hedayat, 1315 [1936]), *Metamorphosis* (Franz Kafka, 1915), *Blindness* (José Saramago, 1995), *House of Leaves* (Mark Danielewski, 2000), *Pale Fire* (Vladimir Nabokov, 1962), *Hopscotch* (Julio Cortázar, 1963), *If On a Winter's Night a Traveler* (Italo Calvino, 1979), *The Crying of Lot 49* (Thomas Pynchon, 1966), *White Noise* (Don DeLillo, 1985), and *Khāneh-ye Edrissi-hā* (Ghazaleh Alizadeh, 1370 [1991]).

3. Theoretical Framework

The theoretical framework of this research is informed by three theoretical domains:

1. Unnatural Narratology: the study of techniques that violate the rules of narrative and through which alternative worlds emerge
2. Phenomenology of the Body: attention to the body as a medium of perception and an active agent in the production of meaning, inspired by Merleau-Ponty and contemporary reinterpretations
3. Posthumanism and Biopolitics: focusing on the body as a propitious platform of power, control, and the redefinition of subjectivity in the context of technology and social relations, echoing the ideas of Foucault and Deleuze/Guattari

In this regard, a three-layered model is formed:

- Unnatural World-building: processes that break narrative rules and create new structures

- Embodied Experience: the role of the body and senses in understanding and organizing non-natural worlds
- Posthumanism and Biopolitics: power relations and body control in these worlds

The two analytical axes of “scale” (from individual to collective and network levels) and “sensory materiality” (sound, image, space, and smell) link these three layers together.

4. Discussion and Analysis

Findings reveal three major types of unnatural worlds:

- Echoic Worlds, which rely on repetition, reflection, and the rupture of time. Hedayat’s *The Blind Owl* and Cortázar’s *Hopscotch*, with their repetitive and uncentered structure, are examples of these worlds.
- Body-centered Worlds, in which the body and sensory experiences are the foundations of the narrative. In Kafka’s *Metamorphosis*, the sudden transformation of the main character’s body into an insect determines the structure of the story’s world, and in Saramago’s *Blindness*, collective blindness creates a simultaneous physical and social experience.
- Textual-architectural Worlds, in which the materiality of writing and page layout is the main factor in world-building. Danielewski’s *House of Leaves* and Nabokov’s *Pale Fire* are prominent examples of this category.

A review of these works reveals that the biopolitical layer is prominent in most of the texts. In *Blindness*, quarantine and government surveillance of bodies are evident; in *The Blind Owl*, the body becomes a consumerist object and a commodity and in *Hopscotch*, the body is exposed to the dangers of technology and networked data. Similarly, Pynchon’s *The Crying of Lot 49* depicts the world as a complex network, in which individual subjectivity collapses under the pressure of communication systems.

Furthermore, the analysis of the sensory dimension of the texts shows that sound, space, and smell play a fundamental role in creating the believability of unnatural worlds; for example, in *The Crying of Lot 49*, sound and musical elements are key factors in understanding the hidden networks of the narrative, and in *The House of Leaves*, the dark and endless architecture of the house creates a physical and frightening experience for the reader. The study of the ‘scale’ also shows that individual experience always finds meaning in connection with collective or network structures; for instance, in *Blindness*, blindness goes beyond a personal crisis and reflects the collapse of the social order.

5. Conclusion

The present study concludes that the three-layer framework of unnatural worlds can be an effective tool in analysing postmodern novels. By classifying the types of world-building types and linking them to embodied experiences and power mechanisms, this model allows for a more comprehensive understanding of the literary text. From a practical point of view, the proposed framework can be used in comparative studies, academic teaching of contemporary literature, and analysis of digital and multimedia narratives. Since the research is limited to the selected works, it is suggested that this framework be explored in the fields of cinema, theater, and digital literature in future research.

Bibliography

- Pynchon, T. 1398 [2019]. *E'lān-e Qer'eh-ye 49*. Āyati, T. (trans.). Tehran: Cheshmeh. [In Persian]. [*The Crying of Lot 49*].
- Daniali, A. and Esmaeili, M. 1403 [2024]. "Zist-siyāsāt-e Modern: Foucault be Kāfkā (Motāle'eh-ye Moruri: Romān-e Mohākemeh)". *Motāle'āt-e Tatbiqi-e Adabiyāt*, 17 (1): 73–90. [In Persian].
- DeLillo, D. 1390 [2011]. *Sar-sedā-ye Sefid*. Ra'isi, M. (trans.). Tehran: Ruzegār. [In Persian]. [*White Noise*].
- Rouhi, Z. 1400 [2021]. *Tārikh-e Farhangi-e Badan va Badanmandi dar Irān-e 'Asr-e Jadid*. Tehran: Ensānshenāsi. [In Persian].
- Zarqani, M. 1400 [2021]. *Tārikh-e Badan dar Adabiyāt*. Tehran: Sokhan. [In Persian].
- Saramago, J. 1378 [1999]. *Kuri*. Meshkini, M. (trans.). Tehran: 'Elm. [In Persian]. [*Blindness*].
- Alizadeh, Gh. 1376 [1997]. *Khāneh-ye Ederisi-hā*. Tehran: Tous. [In Persian].
- Foucault, M. 1383 [2004]. *Erādeh be Dānestan*. Sarkhosh, N. and Jahāndideh, A. (trans.). Tehran: Ney. [In Persian]. [*The Will to Knowledge*].
- Ghāsemi-pur, Gh.; Jukār, M. and Sorābi, N. 1403 [2024]. "Barrasi-ye Ravāyat-e Gheyre-tabi'i dar Dāstān-hā-ye Kutāh-e Surreālisti-ye Abutorāb-e Khusru'i". *Ravāyatshenāsi*, 16: 345–390. [In Persian].
- Kafka, F. 1396 [2017]. *Masakh*. Haddād, A. (trans.). Tehran: Māhi. [In Persian]. [*The Metamorphosis*].
- Calvino, I. 1380 [2001]. *Agar Shabi az Shabhā-ye Zemestān-e Mosāferi*. Golstān, L. (trans.). Tehran: Āgāh. [In Persian]. [*If on a Winter's Night a Traveler*].
- Nabokov, V. 1395 [2016]. *Ātash-e Kam-forug*. Khusru'i, B. (trans.). Tehran: Nasl-e Novāndish. [In Persian]. [*Pale Fire*].

Hedayat, S. 1315 [1936]. *Buf-e Kur*. Tehran: Nimā. [In Persian]. [The Blind Owl]

How to cite:

Sina, Kh. 2026. "Unnatural Embodied Worlds: A Three-layered Framework for Analysing Postmodern Novels", *Naqd va Nazaryeh Adabi*, 21(2): 79-104. DOI:10.22124/naqd.2025.30980.2716

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Naqd va Nazaryeh Adabi (Literary Theory and Criticism)*.

This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

جهان‌های غیر طبیعی بدن مند: چارچوبی سه‌لایه‌ای برای تحلیل رمان‌های پست‌مدرن

خسرو سینا^{۱*}

چکیده

رمان‌های پست‌مدرن با برهم‌زدن قواعد کلاسیک روایت و خلق جهان‌های غیر طبیعی، تجربه‌ای تازه از واقعیت برای خواننده می‌سازند. جهان‌های غیر طبیعی به معنای روایت‌هایی هستند که در آنها قوانین زمان، علیت یا هویت نقض می‌شود و از رهگذر این نقض، پرسش‌هایی بنیادین دربارهٔ بدن، ادراک و مناسبات قدرت مطرح می‌گردد. پژوهش حاضر با هدف ارائهٔ چارچوبی تحلیلی برای فهم این پدیده، مدلی سه‌لایه‌ای طراحی کرده است که شامل «جهان‌سازی غیر طبیعی»، «تجربهٔ بدن مند» و «زیست‌سیاست و پسانساز گرابی» است. روش پژوهش کیفی و مبتنی بر تحلیل متن است و برپایهٔ بررسی ده رمان شاخص از نویسندگان ایرانی و غربی انجام گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که جهان‌های غیر طبیعی در سه تیپ اصلی قابل طبقه‌بندی‌اند: جهان‌های پژواکی، جهان‌های بدن‌محور و جهان‌های معماری‌متنی. در همهٔ این تیپ‌ها، بدن هم‌زمان عامل ادراک و موضوع قدرت است و تجربه‌های حسی نقش مهمی در باورپذیری جهان‌های غیر طبیعی دارند. پژوهش نتیجه می‌گیرد که تحلیل روایت‌های پست‌مدرن بدون توجه به بدن و مناسبات زیست‌سیاست ناکامل خواهد بود. چارچوب پیشنهادی علاوه‌بر کارکرد نظری، می‌تواند در مطالعات تطبیقی، آموزش دانشگاهی و تحلیل روایت‌های دیجیتال نیز به‌کار گرفته شود.

واژگان کلیدی: روایت‌شناسی غیر طبیعی، پدیدارشناسی بدن، پسانساز گرابی، زیست‌سیاست ادبی، جهان‌های غیر طبیعی

* khosro.sina@uok.ac.ir

۱. استادیار گروه سینما، دانشکدهٔ هنر و معماری، دانشگاه کردستان، کردستان، ایران

۱- مقدمه

ادبیات مدرن و پست‌مدرن همواره مرزهای روایت و ادراک را به چالش کشیده است. این متون دیگر به بازنمایی صرفِ واقعیت یا روایتگری خطی محدود نمی‌شوند، بلکه همچون آزمایشگاهی عمل می‌کنند که در آن قوانین طبیعی زمان، فضا، هویت و علیت به‌طور بنیادین نقض یا بازآفرینی می‌شوند. جهان‌های ساخته‌شده در این آثار بر پایهٔ منطق‌های بدیل و گاه ناممکن شکل می‌گیرند؛ از جهان تب‌آلودِ راوی بوف‌کور تا شهرهای غیرممکنِ کالوینو و خانه‌ای که وسعت آن از نقشه‌اش فراتر می‌رود. چنین جهان‌هایی نشان می‌دهند که روایت دیگر بازتابی منفعل از واقعیت نیست، بلکه ساختاری پویا و تجربی است که خواننده را به تجربه‌ای غیرعادی و زیسته دعوت می‌کند.

در این فضا، تجربهٔ انسانی صرفاً محصول ذهن یا درون‌گرایی نیست، بلکه از رهگذر بدن، حواس و تعامل با محیط ساخته می‌شود. تجربه‌هایی چون تب، سکوت، نابینایی، پژواک صدا یا محدودیت فضاها، بسته، نه شرایط جانبی بلکه امکان‌های اصلی ادراک و زیست در جهان روایی‌اند. بدن در این متون ظرفی منفعل و بی‌جان نیست؛ بلکه فعال‌ترین رسانهٔ شناخت و تجربه است. هر اختلال یا تغییر در حواس، دنیای روایت را از نو تعریف می‌کند.

باین‌حال، جهان‌های غیرطبیعی خنثی نیستند. این جهان‌ها حامل بار سیاسی و اخلاقی‌اند و عرصه‌ای می‌سازند که در آن بدن‌ها مدیریت، کنترل و حتی حذف می‌شوند. از قرنطینهٔ جمعی در کوری تا کالبدشکافی پنهان در بوف‌کور و از انزوای حشره-انسان در مسخ تا سرکوب بدن زنان در روایت‌های مدرن فارسی، این متون منطق قدرت را در نسبت با حیات و بدن آشکار می‌سازند. بدن در اینجا نه فقط کالبدی فیزیکی، بلکه میدان اصلی کشاکش سیاسی است.

بنابراین، چالش اصلی نقد ادبی در برخورد با این آثار تحلیل آنها به‌صورت قطعه‌قطعه نیست، بلکه تلاشی نظام‌مند در پاسخ به سه پرسش اساسی است: نخست، این جهان‌های غیرطبیعی چگونه ساخته می‌شوند؟ دوم، چگونه از رهگذر بدن و حواس تجربه می‌گردند؟ سوم، چگونه بدن‌ها در این جهان‌ها توسط سازوکارهای قدرت مدیریت یا حذف می‌شوند؟

این پژوهش با طراحی یک مدل سه‌لایه به دنبال پاسخ به همین پرسش‌هاست. در لایهٔ نخست، سازوکار جهان‌سازی غیرطبیعی و منطق جهان‌های ممکن بررسی می‌شود. در لایهٔ دوم، تجربهٔ بدن‌مند و نقش حواس در شکل‌گیری ادراک موردتوجه قرار می‌گیرد. در لایهٔ

سوم، نظام‌های زیست‌سیاستی و پسانسان‌گرایی تحلیل می‌شوند. این سه لایه علاوه بر ارتباط درونی، توسط دو بُعد کلان‌نگر نیز تقویت می‌شوند: بُعد «تجسم» که بر مادیت روایت (صدا، فضا، متن فیزیکی) تأکید دارد و بُعد «مقیاس» که سطوح تحلیل را از فردی تا شبکه‌ای مشخص می‌کند.

هدف نهایی، ارائه چارچوبی تحلیلی است که بتواند متون مدرن و پست‌مدرن را نه به صورت مجموعه‌ای از ویژگی‌های پراکنده، بلکه در قالب نظام‌هایی پیچیده از جهان‌سازی، ادراک و قدرت تحلیل کند.

۱-۱- پیشینه پژوهش

پژوهش حاضر با اتکا به چارچوب سه‌لایه‌ای «جهان‌های تجسم‌یافته غیرطبیعی» بر بدنه‌ای از مطالعات نوظهور استوار است که می‌کوشد از تحلیل‌های صرفاً فرم‌گرایانه فراتر رود و ابعاد وجودی، ادراکی و سیاسی متون ادبی را برجسته کند. مرور پیشینه نشان می‌دهد که پژوهش‌های موجود، چه در سطح بین‌المللی و چه در ایران، بیشتر به صورت تک‌بعدی یا پراکنده انجام شده و هنوز چارچوبی جامع برای تحلیل یکپارچه این مفاهیم پدید نیامده است.

در حوزه روایت‌شناسی غیرطبیعی و جهان‌های ممکن می‌توان به آثار ذیل اشاره کرد: کارهای یان آلبر^۱ و رودیگر هاینتزه^۲ (2020) و نیز برایان ریچاردسون^۳ (2023) روایت‌شناسی غیرطبیعی را به عنوان ابزاری برای مطالعه روایت‌هایی معرفی کرده‌اند که قوانین طبیعی زمان، مکان و هویت را نقض می‌کنند. این رویکرد بیشتر بر جنبه‌های هستی‌شناختی متمرکز است. در کنار آنها، نظریه «جهان‌های ممکن» که نخست در آثار دولژل^۴ (1998) و رایان^۵ (1991، 2015) مطرح شد و بعدها در آثار متأخر (Vide. Ryan, 2020) گسترش یافت، نشان می‌دهد که متن می‌تواند سازنده چندین جهان موازی باشد. با این حال، این جریان‌ها کمتر به پیوند نظام‌مند میان جهان‌سازی، بدن‌مندی و سیاست توجه کرده‌اند.

1. Jan Alber

2. Rüdiger Heinze

3. Brian Richardson

4. Lubomír Doležel

5. Marie-Laure Ryan

در حوزه پدیدارشناسی بدن مند باید افزود که از آغاز قرن بیست و یکم، رویکردهای بدن مند به یکی از جریان‌های مسلط در مطالعات روایت بدل شده‌اند. کاراتچولو^۱ (2019, 2021) نشان داده‌اند که تجربه روایی همواره بدن مند است و استعاره‌های حسی - حرکتی پل ارتباطی میان متن و خواننده را شکل می‌دهند. کوکون^۲ (2025) و اشنایدر^۳ (2022) نیز کوشیده‌اند نظریه‌ای بدن مند از ادراک ادبی بسازند. این رویکردها بر بدن به‌عنوان رسانه هستی تأکید دارند، اما معمولاً آن را جدا از زمینه‌های سیاسی و تکنولوژیک بررسی کرده‌اند.

در زمینه زیست‌سیاست و پسانسان‌گرایی نیز می‌توان به این آثار اشاره کرد: پژوهشگرانی چون کلارک^۴ (2020) و برایدوتی^۵ (2024) بر پیوند بدن با سازوکارهای قدرت و افق‌های پسانسانی تمرکز کرده‌اند. فوکو^۶ (1978) مفهوم زیست‌سیاست را برای توضیح شیوه‌های مدیریت بدن‌ها و زندگی جمعی طرح کرد و دلوز و گتاری^۷ (2005) مفهوم «بدن بدون اندام»^۸ را به‌عنوان افقی برای مقاومت و گشودگی ارائه دادند. در سال‌های اخیر نیز پژوهش‌هایی بر عاملیت اشیاء و محیط (Bennett, 2010; Herbrechter, 2024) و بر صدا و ماده‌مندی شنیداری (Voegelin, 2023) تأکید کرده‌اند. با این حال، کمتر به این پرسش پرداخته‌اند که ساختار روایی چگونه تجربه پسانسانی یا سازوکار زیست‌سیاستی را برای خواننده عینیت می‌بخشد.

در پژوهش‌ها و مطالعات فارسی در ایران نیز توجه به این حوزه‌ها رو به گسترش است و از مجموع آثار می‌توان به این موارد اشاره داشت: قاسمی پور و همکاران (۱۴۰۳) در بررسی داستان‌های سوررئالیستی ابوتراب خسروی نشان داده‌اند که عناصر غیرطبیعی مانند فضاهای متغیر یا عینی شدن حالات درونی، جهان‌های تازه‌ای می‌آفرینند. تمرکز این پژوهش بیشتر بر بعد هستی‌شناختی است. دانیالی و اسماعیلی (۱۴۰۳) با تکیه بر مفهوم زیست‌سیاست در رمان محاکمه اثر کافکا نشان داده‌اند که چگونه بدن در معرض سازوکارهای قدرت قرار می‌گیرد. روحی (۱۴۰۰) در کتاب خود تاریخ فرهنگی بدن را بازخوانی کرده و نشان داده است که بدن همواره زیر تأثیر گفتمان‌های قدرت و فرهنگ شکل می‌گیرد. با این حال، اثر او فاقد چارچوب

1. Marco Caracciolo

2. Karin Kukkonen

3. Ralf Schneider

4. Bruce Clarke

5. Rosi Braidotti

6. Michel Foucault

7. Deleuze & Guattari

8. body without organs

روایی برای تحلیل متون ادبی است. در آثار دیگر نیز کمتر به تجربه بدن مند در روایت‌های مدرن و پست‌مدرن توجه کرده‌اند.

بررسی پیشینه نشان می‌دهد که در سطح جهانی سه جریان نظری اصلی -روایت‌شناسی غیرطبیعی، پدیدارشناسی بدن مند و زیست‌سیاست/ پسانسان‌گرایی- به‌طور مستقل رشد کرده‌اند و در ایران نیز پژوهش‌های ارزشمندی صورت گرفته است. پژوهش حاضر با ارائه «مدل سه‌لایه‌ای جهان‌های تجسم‌یافته غیرطبیعی» می‌کوشد این خلأ را پر کند و الگویی یکپارچه برای تحلیل روایت‌های غیرطبیعی ارائه دهد.

نمونه‌های تحلیل، به‌صورت هدفمند^۱ انتخاب شدند. معیارهای گزینش عبارت بودند از: الف- نقض آشکار یکی از قوانین طبیعی روایت (زمان خطی، علیت، ثبات هویت یا انسجام فضایی)؛ ب- برجسته بودن تجربه بدن مند یا حسی (مانند نابینایی، تب، پژواک صدا، معماری ناممکن)؛ ج- حضور یا قابلیت تحلیل سازوکارهای زیست‌سیاستی (مدیریت بدن‌ها، قرنطینه، حذف یا مصرف بدن) و د- تنوع فرهنگی و تاریخی (از مدرنیسم اروپایی تا پست‌مدرنیسم آمریکایی و متون ایرانی). این تنوع با هدف آزمون قابلیت تطبیق و کاربرد مدل پیشنهادی در بافت‌های فرهنگی و تاریخی مختلف در نظر گرفته شد.

براین اساس، ده رمان شاخص برگزیده شد: بوف‌کور (هدایت، ۱۳۱۵)، مسخ (کافکا، ۱۳۹۶)، کوری (ساراماگو، ۱۳۷۸)، خانه برگ‌ها (Danielewski, 2000)، آتش کم‌فروغ (ناباکوف، ۱۳۹۵)، هویسکاچ^۲ (Cortázar, 1963)، اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری (کالوینو، ۱۳۸۰)، اعلان قرعه^۳ (پینچن، ۱۳۹۸)، سروصدای سفید (دلیلو، ۱۳۹۰) و خانه ادریسی‌ها (علیزاده، ۱۳۷۶). این تنوع امکان بررسی هم‌زمان سطح فردی و جمعی و نیز ابعاد فرهنگی گوناگون را فراهم کرد.

۲-۱- مراحل تحلیل داده‌ها

تحلیل داده‌ها با الهام از دستورالعمل سالدانیا^۴ (2023) و چارچوب‌های کیفی لینکلن و گوبا^۴ (2023) در سه گام انجام شد:

1. Purposive Sampling
2. Hopscotch
3. Saldaña, Johnny
4. Lincoln & Guba

الف- کدگذاری باز^۱: خوانش نزدیک متون و شناسایی هر واحد معنایی (جمله، صحنه یا استعاره) که به یکی از سه لایه یا ابعاد مدل مربوط بود. برای مثال، در بوف کور جمله «مثل این بود که باران افکار تاریک مرا می‌شست» به‌عنوان کدی در دسته «درگاه ادراکی» ثبت شد.

ب- کدگذاری محوری^۲: سازمان‌دهی کدهای اولیه در قالب شبکه‌ای مفهومی برای آشکارشدن روابط میان آنها. در این مرحله مشخص شد که یک پدیده (مثلاً بدن تبار) می‌تواند به‌طور هم‌زمان در چند لایه عمل کند: ابزار جهان‌سازی (لایه نخست)، شرط تجربه (لایه دوم) و ابژه زیست‌سیاست (لایه سوم).

ج- کدگذاری انتخابی^۳: یکپارچه‌سازی کدها بر اساس تعامل میان سه لایه و دو بُعد. در این مرحله، سه تیپ اصلی جهان غیرطبیعی (پژواکی، بدن‌محور، معماری متنی) شناسایی شد. این فرایند امکان تیپ‌بندی و تعمیم‌پذیری یافته‌ها را فراهم کرد.

برای مدیریت داده‌ها و شفافیت روند تحلیل، از نرم‌افزار NVivo 14 استفاده شد که امکان دسته‌بندی، پیونددهی و بازیابی کدها را فراهم می‌کند.

۱-۳- اعتبار و پایایی پژوهش

برای افزایش اعتبار و اعتمادپذیری، چند راهبرد مکمل به‌کار گرفته شد:

الف- بازبینی همکاران^۴: دو متخصص روایت‌شناسی بخشی از تحلیل‌ها را به‌طور مستقل بازبینی و کدگذاری‌ها را تأیید کردند.

ب- مثلث‌سازی^۵: استفاده‌ی هم‌زمان از متن اصلی، ترجمه‌های معتبر و نقدهای ثانویه برای کاهش سوگیری فردی.

ج- بازاندیشی پژوهشگر^۶: ثبت فرضیات اولیه و بازبینی مداوم آنها در طول پژوهش.

د- اعتبار نظری: اتکا به چارچوب‌های معتبر (Foucault, 1978; Alber & Heinze, 2020; Ryan, 2021; Gallagher & Zahavi, 2021).

1. Open Coding
2. Axial Coding
3. Selective Coding
4. Peer Debriefing
5. Triangulation
6. Reflexivity

برای آنکه پژوهشگران آینده بتوانند از این چارچوب در متون دیگر استفاده کنند، یک دستورالعمل عملیاتی تدوین شد:

- شناسایی نقض قوانین طبیعی روایت.
 - استخراج تجربه‌های بدن مند (حسی، فضایی، شنیداری).
 - تحلیل وضعیت بدن‌ها در نسبت با قدرت و زیست‌سیاست.
 - بررسی همه‌ی موارد در ابعاد تجسم (بدن، صدا، فضا، متن) و مقیاس (فردی، جمعی، شبکه‌ای).
 - طبقه‌بندی نهایی اثر در یکی از تیپ‌های سه‌گانه یا ترکیبی از آنها.
- این مسیر تضمین می‌کند که مدل سه‌لایه‌ای نه صرفاً ساختاری نظری، بلکه ابزاری عملی و تکرارپذیر برای تحلیل متون ادبی در بسترهای گوناگون باشد.

۲- مبانی نظری

مدل پیشنهادی این پژوهش با عنوان «چارچوب سه‌لایه‌ای جهان‌های تجسم‌یافته غیرطبیعی» تلاشی است برای ترکیب سه حوزه نظری مهم که تاکنون عمدتاً به‌طور مستقل یا پراکنده در مطالعات روایت‌شناسی به کار رفته‌اند: روایت‌شناسی غیرطبیعی^۱، پدیدارشناسی بدن مند^۲ و نظریه جهان‌های ممکن^۳. تمایز اصلی این مدل در آن است که این سه رویکرد در قالب شبکه‌ای دیالکتیکی سازمان یافته‌اند؛ به‌گونه‌ای که هیچ لایه‌ای بدون دیگری کامل نیست و معنا تنها در تعامل میان آنها شکل می‌گیرد.

۲-۱- روایت‌شناسی غیرطبیعی؛ جهان‌هایی فراتر از منطق واقع‌گرا

روایت‌شناسی غیرطبیعی که توسط آلبر و هاینتزه^۴ (2020) و ریچاردسون^۵ (2023) بسط یافته، بر روایت‌هایی متمرکز است که قوانین بنیادین تجربه انسانی (همچون علیت خطی، تداوم زمان، ثبات هویت یا انسجام فضایی) را نقض می‌کنند. این نقض قوانین تنها بازی زبانی نیست، بلکه شیوه‌ای برای گشودن جهان‌های تازه به‌شمار می‌رود. نظریه جهان‌های ممکن

1. Unnatural Narratology
 2. Embodied Phenomenology
 3. Possible Worlds Theory
 4. Alber & Heinze
 5. Brian Richardson

(Ryan, 2021) نشان می‌دهد که روایت می‌تواند جهانی موازی و مستقل بسازد که از قوانین متفاوتی پیروی می‌کند. از این منظر، جهان‌سازی غیرطبیعی (لایه نخست) نخستین سطح مدل است؛ زیرا شرط ورود به روایت پست‌مدرن پذیرش جهانی است که برخلاف عادت‌های ادراکی ما شکل گرفته است.

۲-۲- پدیدارشناسی بدن‌مند؛ بدن به‌مثابه رسانه هستی

لایه دوم مدل برپایه پدیدارشناسی بدن‌مند مرلو-پونتی و بازخوانی‌های معاصر آن (Gallagher & Zahavi, 2021; Kukkonen, 2025; Newen. et al, 2024) بنا شده است. این رویکرد تأکید می‌کند که آگاهی و ادراک همواره در پیوند با بدن و حواس تحقق می‌یابند؛ بنابراین، تجربه روایی چیزی جز سازمان‌دهی بدن‌مند جهان نیست. در متونی چون کوری ساراماگو یا بوف‌کور هدایت، عناصری مانند تب، نابینایی یا پژواک صدا صرفاً جزئیات داستانی نیستند، بلکه شرایط امکان ادراک‌اند. بدن و ابزارهای حسی در این متون واسطه‌ای منفعل نیستند؛ آنها فعالانه در فرآیند جهان‌سازی مشارکت دارند. این دیدگاه موجب می‌شود مدل پیشنهادی از تحلیل صرف فرم یا محتوا فراتر رود و تجربه زیسته شخصیت‌ها و حتی خواننده را وارد تحلیل کند.

۲-۳- زیست‌سیاست و پسانسان‌گرایی؛ بدن به‌مثابه عرصه قدرت و مقاومت

لایه سوم با تکیه بر نظریه زیست‌سیاست فوکو (1978)، مفهوم «بدن بدون اندام» دلوز و گتاری (2005) و پسانسان‌گرایی برایدوتی^۱ (2024)، بدن را نه فقط ابزار ادراک، بلکه میدان قدرت و مقاومت می‌بیند. جهان‌های غیرطبیعی نشان می‌دهند که چگونه بدن‌ها مدیریت، مصرف یا حذف می‌شوند؛ از قرنطینه در کوری تا کالبدشکافی در بوف‌کور یا طرد بدن ناکارآمد در مسخ. پسانسان‌گرایی امکان تحلیل فراتر از بدن انسانی را فراهم می‌کند؛ در این چشم‌انداز، صدا، فضا، ابزار و حتی خود متن به‌عنوان «عاملان هم‌زیست» عمل می‌کنند (Bennett, 2010; Herbrechter, 2024). بدین ترتیب، افق مدل از تجربه صرفاً انسانی به شبکه‌ای چندعاملی گسترش می‌یابد.

1. Braidotti

۲-۴-۴- ابعاد متقاطع: تجسم و مقیاس

مدل پیشنهادی دو بُعد تقاطعی دارد که بر همهٔ لایه‌ها حاکم‌اند:

۱-۴-۲- تجسم: این بعد به بدن انسانی محدود نمی‌شود، بلکه صدا، فضا و متن را نیز در بر می‌گیرد. پژواک صدا یا معماری اتاق می‌تواند تجربهٔ جهان را دگرگون کند؛ همان‌گونه که فرم مادی کتاب در *خانهٔ برگ‌ها* تجربهٔ خواندن را به پدیده‌ای جسمانی بدل می‌سازد.

۲-۴-۲- مقیاس: این بعد امکان تحلیل روایت را در سه سطح فراهم می‌کند: فردی، جمعی و شبکه‌ای. تجربهٔ تب در بوف‌کور در سطح فردی رخ می‌دهد؛ قرنطینه در کوری تجربه‌ای جمعی می‌آفریند؛ و روایت‌های چندمتنی چون *آتش کم‌فروغ ناباکوف* یا *هوپسکاچ* کورتاسار در مقیاس شبکه‌ای عمل می‌کنند.

۲-۵- رابطهٔ دیالکتیکی لایه‌ها

نوآوری اصلی مدل در فهم رابطهٔ دیالکتیکی میان لایه‌هاست: جهان‌سازی غیرطبیعی (لایهٔ نخست) شرایط تجربهٔ بدن مند را فراهم می‌آورد؛ تجربهٔ بدن مند (لایهٔ دوم) بدن را به عرصهٔ زیست‌سیاست (لایهٔ سوم) بدل می‌سازد؛ و نظام‌های زیست‌سیاستی معنا و کارکرد سیاسی جهان‌های غیرطبیعی را آشکار می‌کنند. این تعامل همواره در بستری از صدا، فضا و متن (تجسم) و در مقیاس‌های فردی، جمعی یا شبکه‌ای رخ می‌دهد.

بدین ترتیب، «مدل سه‌لایه‌ای جهان‌های تجسم‌یافتهٔ غیرطبیعی» نه صرفاً ترکیبی نظری، بلکه چارچوبی عملیاتی برای تحلیل روایت است. این مدل به پژوهشگر اجازه می‌دهد پیچیدگی متون مدرن و پست‌مدرن را بدون تقلیل آنها به بازی‌های فرمی یا محتوای سیاسی صرف، در پیوندی منسجم میان جهان‌سازی، بدن‌مندی و زیست‌سیاست بررسی کند. افزون بر این، با توجه به دو بُعد تجسم و مقیاس، چارچوب پیشنهادی ابزاری انعطاف‌پذیر برای مقایسهٔ متون و فرهنگ‌های گوناگون فراهم می‌آورد.

این پژوهش با آگاهی از خطر زمان‌پریشی^۱ پیش می‌رود. بسیاری از مفاهیم به‌کاررفته (مانند زیست‌سیاست، پسانسان‌گرایی، بدن بدون اندام) پس از نگارش برخی از متون تحلیل شده صورت‌بندی شده‌اند. هدف نه انتساب این مفاهیم به مؤلفان که بازخوانی متون در پرتو چارچوب‌های نظری معاصر است تا نشان دهم این آثار چگونه می‌توانند با پرسش‌های

1 . Anachronism

امروزی گفت‌وگو کنند. این رویکرد، ذیل هرمنوتیک انتقادی و خوانش بینافرهنگی قرار می‌گیرد که در آن متن از مرزهای تاریخی و جغرافیایی خود فراتر رفته و به «اثر باز» تبدیل می‌شود (نک. اکو، ۱۳۹۴).

۳- یافته‌ها و بحث

در این بخش تلاش می‌شود با تحلیل تطبیقی ده رمان منتخب ضمن بررسی رمان‌ها کارکرد مدل پیشنهادی تحقیق نیز به صورتی تشریحی تبیین گردد.

۳-۱- لایه اول: جهان‌سازی غیرطبیعی

تحلیل نخستین لایه مدل، یعنی «جهان‌سازی غیرطبیعی و منطق جهان‌های ممکن»، نشان می‌دهد که رمان‌های پست‌مدرن انتخاب‌شده با شکستن قوانین بنیادین زمان، مکان و علیت، فضاهای روایی بدیلی می‌آفرینند که نه تنها از واقعیت طبیعی سرپیچی می‌کنند؛ بلکه امکان تجربه تازه‌ای از جهان را فراهم می‌آورند. در این بخش به سه نمونه شاخص پرداخته می‌شود: اگر شیبی از شب‌های زمستان مسافری اثر ایتالو کالوینو، هوپسکاچ اثر خولیو کورتاسار و خانه برگ‌ها اثر مارک دنیلوسکی.

در رمان کالوینو، روایت هرگز به سمت یک جهان مرکزی و واحد حرکت نمی‌کند، بلکه همواره در وضعیت گسست و آغاز دوباره باقی می‌ماند. او در جایی می‌نویسد:

«کتاب باید همتای مکتوب جهان نانوشته باشد؛ موضوعش باید چیزی باشد که وجود ندارد و جز با نوشتن نمی‌تواند وجود داشته باشد» (کالوینو، ۱۳۸۰: ۲۲۰).

این تأکید بر جهان نانوشته، به تعبیر نظریه جهان‌های ممکن رایان (2021)، شکلی از «جهان‌های هم‌عرض»^(۱) را می‌سازد که در آن خلأ و نانوشته، هم‌ارز نوشته عمل می‌کند.

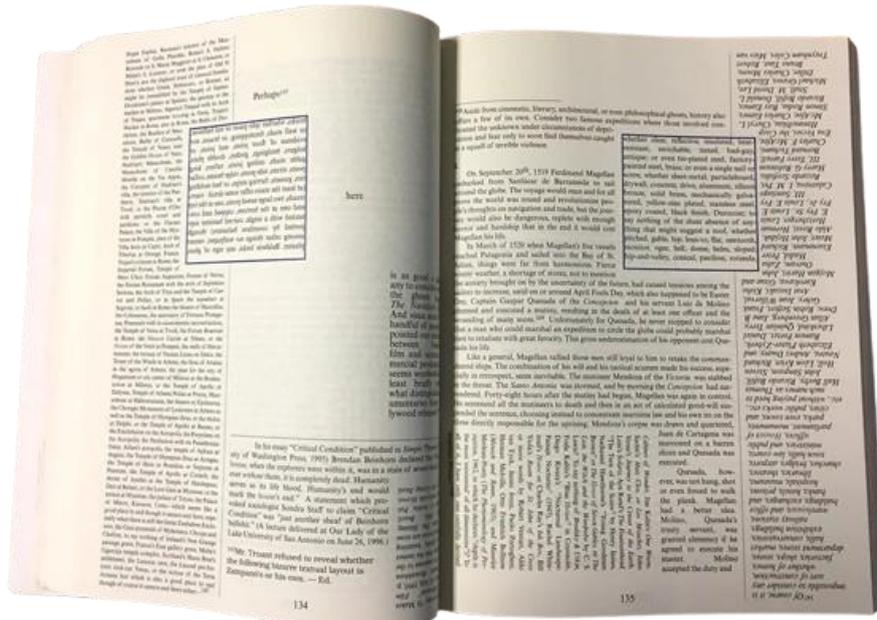
جهان روایی در اینجا از دل فقدان برساخته می‌شود و از هرگونه مرکزیت معنایی می‌گریزد. رمان هوپسکاچ کورتاسار نمونه دیگری از این منطق است. ساختار غیرخطی رمان که اجازه می‌دهد فصل‌ها را به شیوه‌های متفاوت بخوانیم، جهان‌هایی را شکل می‌دهد که به‌طور هم‌زمان وجود دارند و هیچ‌یک بر دیگری برتری ندارد. همان‌گونه که اولیویرا در آغاز رمان می‌گوید:

«کدو مته شاید بتواند به من نشان دهد مرکز کجاست» (Cortázar, 1963: 24).

این جستجوی مرکز هرگز به نتیجه نمی‌رسد، زیرا روایت عمداً هرگونه وحدت مکانی و زمانی را فرومی‌پاشد. از منظر روایت‌شناسی غیرطبیعی (Alber & Heinze, 2020: 89)، چنین سازوکاری بازتاب انکار منطق علیت و انسجام خطی در متون پست‌مدرن است.

در رمان *خانه‌/دریسی‌ها* با شکستن بنیادی‌ترین قوانین جهان واقعی، هستی‌شناسی خاص خود را می‌آفریند. زمان خطی و منطقی جای خود را به تجربه‌ای کیفی و دورانی می‌دهد، آنچنان‌که یونس ادعا می‌کند: «من پنج‌ساله بودم که پیر شدم. الان هیچ سنی ندارم» (علیزاده، ۱۳۷۶: ۲۰). مکان نیز از قید جغرافیا رها شده و به مفهومی کاملاً ذهنی تبدیل می‌شود؛ «شکم نهنگ» نه یک مکان فیزیکی که استعاره‌ای از «سکوت پیش از آفرینش» و تنهایی مطلق آفریدگار است (همان‌جا). علیت وارونه می‌شود و هر رابطه‌ای به سمت اصل خود بازمی‌گردد، در غیر این صورت نابود خواهد شد: «هر رابطه‌ای به اصل خود بازمی‌گردد و گرنه نابود خواهد شد» (همان‌جا). این جهان‌سازی غیرطبیعی در *خانه‌/دریسی‌ها*، زمینه را برای تجربه‌ای عمیقاً بدن‌مند و سیاسی فراهم می‌کند.

رمان *خانه‌ برگ‌ها* دنیوسکی با شدت بیشتری به ناممکن‌سازی فضا می‌پردازد. خانه‌ ناویدسون هر بار که اندازه‌گیری می‌شود از نقشه می‌گریزد: راهروها بی‌پایان می‌شوند و اتاق‌ها نسبت‌های هندسی خود را از دست می‌دهند؛ اما ویژگی مهم‌تر، همپوشانی معماری متن و معماری فضاست؛ صفحه‌آرایی‌های نامتعارف، حاشیه‌نویسی‌های تودرتو و سطرهای واژگون، خواندن را به تجربه‌ای بدن‌مند بدل می‌کنند که یادآور «درگاه‌های دسترسی»^(۲) در نظریه‌ رایان است (Ryan, 2021: 147). همان‌طور که تصویر صفحه‌ واژگون کتاب (شکل ۱) نشان می‌دهد، مادیت متن در این اثر نه تزیین، بلکه عامل سازنده جهان است.

شکل (۱) نمونه‌ای از صفحهٔ رمان خانه برگ‌ها (Danielewski, 2000)

این سه نمونه نشان می‌دهند که در لایهٔ نخست مدل، «غیرطبیعی» صرفاً به معنای رخدادهای محال (مانند نابودی علیت یا زمان گسسته) نیست، بلکه در سطحی بنیادی‌تر، منطق جهان‌سازی را دگرگون می‌کند. کالوینو با تعلیق مرکز، کورتاسار با ساختار پرشی و چندمسیره و دنیوسکی با واژگونی نسبت متن/ فضا، هریک الگویی متفاوت از جهان‌های هم‌عرض و درگاه‌های دسترسی به آنها را ارائه می‌دهند. بدین ترتیب، لایهٔ نخست نشان می‌دهد که متون پست‌مدرن چگونه از رهگذر نقض قوانین طبیعی، شرایط امکان تجربهٔ تازه‌ای از جهان روایی را فراهم می‌کنند.

۳-۲- لایه‌ی دوم: تجربه‌ی بدن‌مند

لایهٔ دوم مدل بر این پرسش متمرکز است که «چگونه بدن، حواس و ادراک، تجربهٔ جهان روایی را شکل می‌دهند؟». براساس پدیدارشناسی بدن‌مند از منظر مرلو-پونتی و نظریهٔ شناخت E4 آگاهی تنها یک فعالیت ذهنی انتزاعی نیست، بلکه در پیوند با بدن و درون‌بودگی آن در جهان شکل می‌گیرد (Vide. Newen. et al, 2018). در رمان‌های پست‌مدرن مورد بررسی، این پیوند بدن و جهان نه صرفاً بازتابی از وضعیت شخصیت‌ها، بلکه سازوکار بنیادین

جهان‌سازی است. نمونه شاخص در این زمینه بوف‌کور صادق هدایت است. راوی بارها بدن خود را به‌عنوان منبع ادراک و تجربه جهان توصیف می‌کند:

«سردی تنم مثل بوی مرده‌خانه بود» (هدایت، ۱۳۱۵: ۱۲).

این جمله نشان می‌دهد که درک او از جهان بیرونی تنها از خلال بدن و تجربه حسی میسر می‌شود. تب، بیماری و توهم در این رمان صرفاً وضعیت‌های فیزیولوژیک نیستند، بلکه درگاه‌هایی برای دسترسی به جهان‌های هم‌عرض و غیرطبیعی به شمار می‌آیند. تجربه بدن‌مند در اینجا نه توصیف، بلکه شرط امکان روایت است.

ادراک در *خانه‌دریسی‌ها* کاملاً از طریق بدن و حواس صورت می‌گیرد و بدن رسانه اصلی تعامل با جهان است. بحران هویت شخصیت‌ها به‌صورت یک گسست از بدن خود را نشان می‌دهد: رکسانا اعتراف می‌کند «در پوست خود نبودم [...] الان بدنم را پیدا کردم» (علیزاده، ۱۳۷۶: ۹۴) که نشان‌دهنده تجربه «بیگانگی» و سپس بازتصاحب بدن است. این تجربه بدن‌مند گاه از قوانین پزشکی فراتر رفته، تابع منطق شاعرانه جهان رمان می‌شود، مانند درمان بیماری لقا با «بوی گل‌های سفید» که درخواست می‌کرد (همان: ۳۲).

در رمان *کوری اثر ژوزه ساراماگو*، نابینایی جمعی تجربه‌ای بنیادین از ادراک را شکل می‌دهد. نابینایی نه صرفاً نقص یک حس، بلکه به تعبیر پدیدارشناسانه، بازتعریف کامل رابطه بدن با جهان است. توصیف معروف «سفیدی مطلق» که همه نابینایان تجربه می‌کنند، فضایی ادراکی می‌سازد که هم فردی و هم جمعی است. جهان داستان براساس این وضعیت ادراکی بازتنظیم می‌شود؛ مکان‌ها، روابط اجتماعی و حتی زبان، تحت تأثیر نابینایی دگرگون می‌گردند. در اینجا بدن نه فقط واسطه تجربه، بلکه عرصه‌ای است که سازوکارهای قدرت و همبستگی اجتماعی بر آن اعمال می‌شود.

سرودهای سفید دان دلیل دان نیز نمونه‌ای روشن از پیوند بدن، ادراک و رسانه است. ترس از آلودگی شیمیایی در این رمان از طریق بدن تجربه می‌شود؛ علائمی مانند سرفه، تهوع و احساس خفگی، نه صرفاً نشانه‌های بیماری بلکه شاخص‌هایی از مواجهه با جهانی آلوده و نامطمئن‌اند. در توصیف صحنه نشت شیمیایی، بدن‌ها هم‌زمان ابزار سنجش و قربانی این فاجعه می‌شوند. این تجربه نشان می‌دهد که بدن به‌عنوان «رسانه هستی»^۱ در جهان روایی

دلیلو عمل می‌کند: بدن با احساساتش به جهانی دسترسی می‌دهد که هیچ ابزار دیگری قادر به نمایاندن آن نیست.

در هر چهار نمونه، بدن به صورت فعال در فرایند جهان‌سازی حضور دارد. در بوف‌کور، بیماری و تب، ادراک را قاب‌بندی می‌کنند و راوی را به سوی تجربه غیرطبیعی سوق می‌دهند؛ در کوری، نابینایی جمعی سازوکاری برای بازآفرینی جهان اجتماعی می‌شود؛ و در سروصدای سفید، بدن‌های آلوده در معرض تهدید رسانه‌ای - زیست‌محیطی، خود جهان را به مثابه تهدید و بحران تجربه می‌کنند؛ و در *خانه‌ی ادیسی‌ها* بدن تنها یک ابزار نیست، بلکه فعالانه در جهان‌سازی مشارکت دارد و شرایط امکان ادراک را تعیین می‌کند. بدین ترتیب لایه دوم مدل نشان می‌دهد که بدون تجربه بدن‌مند، جهان‌های غیرطبیعی قابل درک و بازنمایی نیستند.

۳-۳- لایه سوم: زیست‌سیاست و پسانسان‌گرایی

در این لایه، تمرکز بر شیوه‌هایی است که بدن در متون پست‌مدرن به میدان قدرت، کنترل و فناوری بدل می‌شود. همان‌طور که فوکو در بحث زیست‌سیاست^۱ توضیح می‌دهد، قدرت مدرن بیش از آنکه صرفاً بر رفتارها نظارت کند، بر حیات و بدن متمرکز است (Foucault, 1978: 143). این امر در بسیاری از رمان‌های مورد بررسی به روشنی دیده می‌شود. در کوری، قرنطینه نابینایان نمودی بارز از انضباط جمعی بدن‌هاست:

«آنها را در تیمارستانی متروک حبس کردند، با غذای جیره‌بندی و نگاه‌های سربازان» (ساراماگو، ۱۳۷۸: ۱۳۱).

این تصویر، همان منطق «زیست‌سیاست» فوکویی را بازآفرینی می‌کند که بدن‌ها را به واحدهای قابل مدیریت تقلیل می‌دهد (نک. فوکو، ۱۳۸۳). بدن نابینا نه تنها یک سوژه منفعل نیست، بلکه در این فضای حصر، به نقطه مقاومت نیز تبدیل می‌شود. در سروصدای سفید، فناوری پزشکی و آزمایش‌های علمی، بدن را به داده و کد تقلیل می‌دهند:

«نتایج آزمایش درون رایانه زنده می‌شد، انگار بدنم در خطوط دیجیتال ادامه پیدا کرده

بود» (دلیلو، ۱۳۹۰: ۲۰۱).

این بازنمایی، مرز میان زیست طبیعی و امر ماشینی را محو می‌کند و با مباحث پسانسان‌گرایی هم‌خوان است. بدن در این متن دیگر نه یک کل ارگانیک، بلکه بخشی از شبکه‌ای سایبرنتیک است که حیات و مرگ را در منطق سرمایه و فناوری بازتعریف می‌کند. قدرت در رمان *خانه‌دریسی‌ها* به شکل نامتمرکز و از طریق گفتمان‌ها و روابط اجتماعی بر بدن‌ها اعمال می‌شود. رکسانا احساس می‌کند هویتش توسط جامعه تحریف و مصادره شده است: «شخصیت‌های ساخته‌ی ذهن دیگران، همه‌ی مرا بلعیده بودند: ماشا، هدا، ایرینا [...] بعد من کجا رفته بودم؟» (علیزاده، ۱۳۷۶: ۳۸).

این تقلیل‌یافتن به یک ابژه‌نمایشی، شکل خاصی از «کالایی‌شدن» بدن و عواطف زنانه را نشان می‌دهد. قدرت، بدن‌ها را مدیریت می‌کند؛ چه با تحمیل کار شاق به لقا و چه با تحت‌نظر گرفتن تمام حرکات ساکنان خانه توسط نیروهای بیرونی. *خانه‌دریسی‌ها* نشان می‌دهد که بدن میدان اصلی نبرد برای قدرت و مقاومت است. در بوف‌کور نیز کالبد زن اثیری به شیئی مصرفی بدل می‌شود:

«تن زن اثیری مثل تکه‌ای گوشت در برابر چشمانم افتاده بود» (هدایت، ۱۳۱۵: ۵۲).

این نگاه، بدن را در سطح ابژه‌ای برای مصرف و تملک فرومی‌کاهد و نشان می‌دهد که حتی در روایت‌های غیرطبیعی، مناسبات قدرت و جنسیت به شکل پنهان فعال‌اند. در مجموع، لایه سوم نشان می‌دهد که جهان‌های غیرطبیعی صرفاً تخیل‌های بی‌ضرر نیستند؛ آنها میدان بازنمایی قدرت، کالایی‌سازی حیات و امکان‌سنجی اشکال نوین سوژگی هستند. این امر در پیوند با دو بعد متقاطع، یعنی تجسم و مقیاس، معنایی تازه می‌یابد: بدن‌های کنترل‌شده نه تنها در سطح فردی، بلکه در شبکه‌های جمعی و رسانه‌ای بازتولید می‌شوند.

۴- ابعاد متقاطع: تجسم و مقیاس

دو بعد تقاطعی در این مدل (تجسم و مقیاس) به مثابه لایه‌های تحلیل‌گرانه‌ای عمل می‌کنند که سه سطح اصلی مدل (جهان‌سازی غیرطبیعی، تجربه بدن‌مند و زیست‌سیاست) را به هم پیوند می‌دهند. بدون این دو بعد، تحلیل در سطحی توصیفی باقی می‌ماند؛ اما با حضور آنها، می‌توان نشان داد چگونه جهان‌های غیرطبیعی نه تنها ساخته می‌شوند و تجربه می‌گردند، بلکه چگونه از طریق مادیت و گستره خود در مقیاس‌های متنوع معنا پیدا می‌کنند.

۴-۱- بعد تجسم: از بدن تا صدا، فضا و متن

تجسم در این مدل، مفهومی فراتر از بدن انسانی است؛ مادیت صدا، فضا و حتی خود متن نیز در شکل‌گیری جهان روایی سهم دارد. به بیان دیگر، جهان‌های غیرطبیعی نه صرفاً با زبان، بلکه از طریق ماده‌هایی ساخته می‌شوند که کنش‌وری دارند. این رویکرد با الهام از نظریه‌های «ماتریالیسم جدید» (Bennett, 2010) نشان می‌دهد عناصر غیرانسانی در روایت‌های پست‌مدرن صرفاً پس‌زمینه نیستند، بلکه عاملی فعال در تجربه روایی‌اند.

در بوف‌کور، صدا نقشی فراتر از ابزار گفتار دارد؛ پژواک‌های گنگ درون اتاق راوی، فضای روایت را پر می‌کند و به شکل‌گیری جهان وهمی کمک می‌کند: «صدای کشیده‌شدن چیزی بر زمین، مثل سایه تا استخوانم را لرزاند» (هدایت، ۱۳۱۵: ۳۸). این جا صدا؛ کیفیتی جسمانی می‌یابد و فضای روایی را به میدان تأثیر حسی بدل می‌کند.

تجسم در *خانهٔ ادیسی‌ها* بیش از هر چیز به شکل شاعرانه و استعاره حضور دارد. جهان روایی از طریق حواس و به‌ویژه حس بویایی ساخته می‌شود: بوی عرق و نفت قهرمانان، بوی کهنگی و عطرهای قدیمی و «بوی گل‌های سفید» که تبدیل به یک موتیف درمانگر می‌شود (علیزاده، ۱۳۷۶: ۳۲). صوت نیز نقشی کلیدی دارد؛ صدای پیانوی لقا که ابتدا تحریم می‌شود و بعد به شکلی از مقاومت بدل می‌گردد. این تجسم حسی، خواننده را وادار می‌کند که جهان غیرطبیعی رمان را نه با عقل که با حواس خود درک کند.

در *خانهٔ برگ‌ها*، تجسم متن به‌وضوح خود را نشان می‌دهد. معماری کتاب (حروف پراکنده، صفحات سفید، واژگان وارونه) تجربه خواننده را از سطح ادراک بصری به سطحی بدن‌مند منتقل می‌کند. تصویر صفحه ۲۳۷ (شکل ۱) شاهدهی است بر اینکه چگونه طراحی گرافیکی متن، نوعی «فضامندی مادی» می‌آفریند. در اینجا نه‌تنها خانه روایت، بلکه خود کتاب به‌منزله یک شیء مادی، به بخشی از جهان‌سازی غیرطبیعی بدل می‌شود.

در *آتش کم‌فروغ ناباکوف* نیز حاشیه‌ها و پاورقی‌های سیلویا مادیت متن را برجسته می‌کنند. متن اصلی و حاشیه به شکل دو سطح جسمانی درمی‌آیند که خواننده باید میان آنها حرکت کند. این حرکت فیزیکی چشم و دست در صفحه، تجربه خواندن را به کنشی بدن‌مند تبدیل می‌کند، جایی که فرم مادی کتاب هم‌عرض محتوای آن عمل می‌کند.

۴-۲- بعد مقیاس: فردی، جمعی، شبکه‌ای

بعد دوم، یعنی مقیاس، امکان می‌دهد که پدیده‌های روایی را در گستره‌های متفاوت تحلیل کنیم. جهان‌های غیرطبیعی در یک سطح فردی رخ می‌دهند، اما اغلب دامنه آنها از بدن شخصی تا ساختارهای جمعی و شبکه‌ای امتداد می‌یابد.

در سطح فردی، هذیان تب در بوف‌کور نمونه‌ی بارز است. جهان غیرطبیعی از خلال گسست ادراکی یک بدن بیمار ساخته می‌شود: «حرارت تب مثل دری بود که مرا به دنیای دیگر پرتاب می‌کرد» (هدایت، ۱۳۱۵: ۱۷). این‌جا آستانه عبور از جهان طبیعی به جهان غیرطبیعی، مرز پوست و حرارت بدن است.

در سطح جمعی، کوری نابینایی را از تجربه‌ای شخصی به بحرانی اجتماعی تبدیل می‌کند. فروپاشی نهادهای مدنی و شکل‌گیری رژیم قرنطینه، بدن‌ها را در منطق زیست‌سیاستی جمعی قرار می‌دهد: «شهر به میدان سفید بدل شده بود؛ هر کس در تنهایی نابینایی خود محصور بود» (ساراماگو، ۱۳۷۸: ۸۴). این‌جا جهان غیرطبیعی نه فقط جهان ذهنی راوی، بلکه افق یک جامعه را در بر می‌گیرد.

فاجعه در خانه/دریسی‌ها در مقیاس کلان یک انقلاب رخ داده، اما اثرات آن در کوچک‌ترین مقیاس‌ها، یعنی بدن‌ها و روابط بینافردی، بررسی می‌شود. بحران هویت رکسانا یک تراژدی کاملاً فردی است، اما این بحران در گره‌خوردگی بین رابطه او با مارنکو و فشارهای اجتماعی معنا می‌یابد. جهان غیرطبیعی رمان در «مقیاس بینافردی» عمل می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه سیاست می‌تواند در عمیق‌ترین لایه‌های روابط عاطفی و خانوادگی نفوذ کند و آن را دگرگون سازد.

در سطح شبکه‌ای، روایت‌های چندمسیره هویسکاچ کورتاسار نشان می‌دهند چگونه جهان‌های هم‌عرض در ساختاری غیرخطی با یکدیگر مرتبط‌اند. پرش‌های پیشنهادی نویسنده، خواننده را به مسیریابی در شبکه‌ای از فصل‌ها وادار می‌کند: «می‌توانی از فصل ۷ به فصل ۱۱۸ بروی، یا از فصل ۵۶ به ۳۲» (Cortázar, 1962: 12). این مقیاس شبکه‌ای، تجربه روایی را از خطیت به ساختاری فضامند منتقل می‌کند که خواننده باید آن را همچون یک «نقشه» بپیماید.

۴-۳- پیوند دو بعد با سه لایه

اهمیت این دو بعد در آن است که لایه‌های مدل را از حالت ایستا بیرون می‌کشد. جهان‌سازی غیرطبیعی، زمانی عمق می‌یابد که مادیت صدا و متن بر آن سایه بیفکند؛ تجربه بدن‌مند، زمانی کامل می‌شود که بدنی فردی در نسبت با بدن‌های جمعی یا شبکه‌ای قرار گیرد؛ و لایه زیست‌سیاست، زمانی معنا پیدا می‌کند که این بدن‌ها نه فقط در سطح سوژه، بلکه در گستره اجتماعی و تکنولوژیک تحلیل شوند.

به این ترتیب، ابعاد تجسم و مقیاس، مدل سه‌لایه‌ای را به شبکه‌ای پویا از روابط تبدیل می‌کنند. آنها نشان می‌دهند که جهان‌های غیرطبیعی، نه تنها در ذهن یا متن، بلکه در سطح ماده، حس و گستره اجتماعی و رسانه‌ای ساخته می‌شوند؛ جهانی که هم در صفحه کتاب متجسد است، هم در بدن‌های روایت و هم در شبکه‌های قدرت و فناوری.

رمان نویسنده	لایه اول: جهان‌سازی غیرطبیعی	لایه دوم: تجربه‌ی بدن‌مند	لایه سوم: زیست‌سیاست پسانسان‌گرایی	بعد تجسم	بعد مقیاس
بوف‌کور هدایت	جهان موازی (اتاق تاریک) «آیا زندگی من یک سایه است؟» (ص ۹)	تب و تریاک «حرارت تب مثل دری بود» (ص ۱۷)	کالایی شدن بدن زن «تن زن اثیری مثل تکه‌های گوشت» (ص ۵۲)	صدای کشیده شدن، سایه چراغ بر دیوار	فردی ← شبکه‌ای (راوی/سایه/زن اثیری)
مسخ کافکا	جهان ناممکن (تبدیل به حشره) «صبح یک روز که از خواب بیدار شد» (ص ۵)	ادراک از خلال پوسته حشره «حس پاهای بی‌شمار روی ملحفه» (ص ۶)	خانواده به‌مثابه نهاد کنترل و طرد	موقعیت جسمانی بدن حشره، فضای اتاق	فردی (انزوای گرگور)
اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری کالوینو	روایت‌های گسسته «کتاب باید همتای مکتوب جهان نانوشته باشد» (ص ۲۲۰)	خواندن به‌عنوان کنش بدن‌مند (جابه‌جایی چشم و دست)	نهاد نشر و کنترل متن	صفحه، تایپوگرافی، تغییر فصل‌ها	شبکه‌ای (ساختار غیرخطی)
هوپسکاج کور تاسار	جهان‌های هم‌عرض «می‌توانی از فصل ۷ به ۱۱۸ بروی» (ص ۱۲)	پراکنده‌خوانی و حرکت فیزیکی در متن	خودمتنی بودن به مثابه مقاومت	صفحه‌ی متن ← مسیرهای پرش	شبکه‌ای

کوروی ساراماگو	شهر نابینا «شهر به میدان سفید بدل شده بود» (ص ۸۴)	حس لامسه و بوی تعفن در قرنطینه	قرنطینه به‌مثابه زیست‌سیاست	فضای بسته تیمارستان، صداهای ناشناس	جمع‌گویی (قرنطینه)
سروصدای سفید دللیو	جهان رسانه‌ای «تصاویر تلویزیون ادامه بدن ماست» (ص ۱۴۰)	حمله داده‌ها به بدن «بدنم در خطوط دیجیتال ادامه پیدا کرده بود» (ص ۲۰۱)	پزشکی به‌مثابه کنترل زیستی	صدای رسانه، تصویر صفحه	شبکه‌ای (بدن-رسانه)
خانه‌برگ‌ها دنیلوسکی	خانه بزرگ‌تر از نقشه «پله‌ها ادامه می‌یافتند بی‌پایان» (ص ۵۴)	تجربه فضا‌مندی در بدن (هراس، تنفس تنگ)	قدرت زبان و روایت در تسخیر مکان	صفحه کتاب با چیدمان بصری	شبکه‌ای
آتش کم فروغ ناباکوف	پاورقی به‌مثابه جهان بدیل «یادداشت ۹۹» (ص ۲۱۲)	خواندن به‌عنوان کنش فیزیکی میان متن و حاشیه	نظام قدرت در کنترل روایت	حاشیه‌ها و تایپوگرافی کتاب	شبکه‌ای
اعلان قرعه ی ۴۹ پینچن	توطئه‌های موازی «شش‌بکه‌ای از نشانه‌ها» (ص ۷۸)	پارانویا در بدن ادراک	سیستم‌های پنهان کنترل اطلاعات	صداهای تلفنی، نمودارهای متنی	شبکه‌ای
خانه‌ی ادریسی‌ها غزاله علیزاده	روایت متکثر، بازی با زمان	حس لامسه در فضای متروک	قدرت سیاسی در بدن‌های داستان	فضا و مادیت خانه	جمع‌گویی

جدول (۱) مقایسه ده رمان بر اساس سه‌لایه‌ی مدل و دو بعد تقاطعی

۵- مطالعه موردی: بوف‌کور

بوف‌کور صادق هدایت، اگرچه پیش از تثبیت جریان پست‌مدرن نوشته شده، در بسیاری از ابعاد روایی، پیش‌قراول تکنیک‌هایی است که بعدها به شاخصه‌های ادبیات پست‌مدرن بدل شدند: گسست زمان، فروپاشی مرکز هویت، بازی با واقعیت و توهم و به‌ویژه پیوند جهان متن با تجربه بدن‌مند راوی. این رمان با دوگانه‌ی «اتاق تنگ» و «جهان وهمی»، نه‌تنها امکان آزمون مدل سه‌لایه‌ای را فراهم می‌کند، بلکه ظرفیت آن را دارد که دو بعد تقاطعی (تجسم و مقیاس) را نیز به‌وضوح فعال سازد.

۵-۱- لایه اول: جهان‌سازی غیرطبیعی

هسته هستی‌شناختی بوف‌کور بر نقض بنیادهای واقعیت طبیعی بنا شده است. جهان روایت، خطیّت زمانی را فرو می‌ریزد و مکان را به فضایی هتروتوپیک^۱ بدل می‌کند. راوی در همان آغاز، با لحنی گسسته، امکان تداوم جهان را زیر سؤال می‌برد: «آیا زندگی من یک سایه است؟ یا خودم سایه چیزی هستم؟» (هدایت، ۱۳۱۵: ۹). این پرسش، هستی را از مرتبه ثبات به مرتبه عدم قطعیت پرتاب می‌کند.

زمان در بوف‌کور نه تنها غیرخطی، بلکه حلقوی و هذیانی است. صحنه اتاق تاریک، صحنه نقاشی زن اثری و صحنه کالبدشکافی، همچون تکرارهایی کابوس‌وار در حافظه راوی بازمی‌گردند. نظریه جهان‌های ممکن رایان (2021) این وضعیت را به‌عنوان «شبکه‌ای از جهان‌های هم‌عرض» تعریف می‌کند؛ جهانی که به جای حرکت به سوی یک کانون مرکزی، در مسیرهای موازی گسترش می‌یابد. در بوف‌کور، این موازی بودن با دو سطح روایی تثبیت می‌شود: سطح «راوی اول شخص» در اتاق و سطح «قصه پیرمرد و لکاته». این دو سطح نه تابع رابطه علت و معلول، بلکه در حکم بازتاب‌هایی نامتناهی از یکدیگرند.

مکان نیز در این جهان غیرطبیعی، منطق عادی خود را از دست می‌دهد. اتاق تاریک راوی، با آن «دیوارهای نمور و سایه‌ی چراغ» (هدایت، ۱۳۱۵: ۱۲)، نه صرفاً یک مکان، بلکه هتروتوپایی است که مرز میان درون و بیرون، واقعیت و توهم را در هم می‌شکند. این مکان به‌سان «درگاه» عمل می‌کند؛ جایی که تب، تریاک و سایه، مسیر ورود به جهان دیگر را می‌گشایند.

۵-۲- لایه دوم: تجربه بدن‌مند

اگر لایه اول بنیان هستی‌شناختی جهان غیرطبیعی را می‌سازد، لایه دوم این جهان را به بُعد ادراکی-حسی گره می‌زند. براساس پدیدارشناسی بدن‌مند مرلو-پونتی (Gallagher & Zahavi, 2021)، ادراک نه صرفاً محصول ذهن، بلکه درهم‌تنیدگی بدن، حواس و محیط است. در بوف‌کور، این درهم‌تنیدگی در اوج خود نمایان می‌شود.

راوی، تجربه جهان را از خلال اختلال در حواس و تغییر در بدن بازگو می‌کند. تب، تریاک و انزوا، بدن او را به «درگاه ادراک» بدل می‌کنند: «حرارت تب مثل دری بود که مرا به دنیای

1. Heterotopic

دیگر پرتاب می‌کرد» (هدایت، ۱۳۱۵: ۱۷). این جا بدن نه ظرفی منفعل، بلکه عامل عبور از جهان طبیعی به جهان غیرطبیعی است.

حواس، به‌ویژه شنوایی و بویایی، در ساخت این تجربه بدن‌مند نقش کلیدی دارند. صداهای مبهم در اتاق، پژواک کشیده‌شدن چیزی بر زمین و بوی مرطوب دیوارها، نوعی فضای «حسی-اضطرابی» ایجاد می‌کند:

«صدای کشیده‌شدن چیزی بر زمین، مثل سایه تا استخوانم را لرزاند» (همان: ۳۸). حتی نگاه به «سایه چراغ بر دیوار» (همان: ۱۲) از مسیر چشم به تجربه‌ای وجودی بدل می‌شود. بدن زن اثری نیز در این لایه، کیفیتی حسی دارد. توصیف «پوست روشن و بوی سیر تازه تنش» (همان: ۴۹)، بدن را به ماده‌ای ملموس، فراتر از تصویر ذهنی، تبدیل می‌کند. این تجسم حسی، جهان غیرطبیعی را در سطح بدن قوام می‌بخشد.

۵-۳- لایه سوم: زیست‌سیاست و کالایی‌شدن بدن

در بوف‌کور، بدن تنها عامل ادراک نیست؛ بلکه میدان قدرت، خشونت و مصرف نیز هست. لایه سوم مدل، این بعد سیاسی-اخلاقی را آشکار می‌کند. همان‌طور که فوکو (۱۹۷۸) نشان می‌دهد، قدرت مدرن بدن را به موضوع مدیریت، کنترل یا بهره‌برداری تبدیل می‌کند. در این رمان، کالبد زن نمونه بارز چنین بهره‌برداری است:

«تن زن اثری مثل تکه‌ای گوشت در برابر چشمانم افتاده بود» (هدایت، ۱۳۱۵: ۵۲). این تصویر، بدن را از مقام سوژه به ابژه مصرف و کالایی‌شدن فرومی‌کاهد. حتی مرگ زن، پایان این مناسبات نیست؛ چراکه عمل کالبدشکافی نوعی «تملک نهایی» است.

از منظر دلوز و گوتاری، این وضعیت یادآور مفهوم «بدن بدون اندامها» است (Deleuze & Guattari, 2005)؛ جایی که بدن از انسجام طبیعی خویش تهی می‌شود و در سطحی از قطعات و کارکردها بازتعریف می‌گردد. در بوف‌کور، این تهی‌شدگی همزمان با خشونت و میل، چهره‌ای دوگانه می‌یابد: میل به تملک مطلق و اضطراب از دست دادن مرزهای بدن.

۵-۴- بعد تجسم: صدا، فضا و متن

در بوف‌کور، تجسم به‌وضوح در چند سطح رخ می‌دهد. صدا، کیفیتی جسمانی دارد و بر تجربه راوی فشار می‌آورد؛ فضا، یعنی اتاق تاریک، با نم، سایه و چراغ، حضوری مادی دارد که بر روان راوی سنگینی می‌کند. حتی خود متن نیز با تکرار موتیف‌ها و ساختار دایره‌ای، تجربه‌ای

جسمانی ایجاد می‌کند: خواننده مدام به نقطه آغاز بازمی‌گردد، گویی در فضایی بسته گرفتار شده است. این همان چیزی است که ماتریالیسم جدید بر آن تأکید می‌کند: مادیت عناصر غیرانسانی در ساخت معنا.

۵-۵- بعد مقیاس: فردی، جمعی، شبکه‌ای

مقیاس در بوف‌کور عمدتاً فردی است؛ روایت در محدوده ذهن و بدن یک راوی شکل می‌گیرد؛ اما همین مقیاس فردی، به شبکه‌ای از ارجاعات و همی پیوند می‌خورد: راوی با سایه، نقش روی دیوار، زن اثیری و حتی تصویر خودش در آینه، شبکه‌ای از روابط شکل می‌دهد که ساختاری بسته و خود ارجاع دارد. این شبکه، اگرچه جمعی به معنای اجتماعی نیست، اما در سطحی نشانه‌شناختی، تجربه «خود» را به مجموعه‌ای از دیگری‌ها گسترش می‌دهد. بوف‌کور نشان می‌دهد که جهان‌های غیرطبیعی، محصول صرف بازی‌های فرمال نیستند، بلکه از پیوند هستی‌شناسی متن با بدن، حس و مناسبات قدرت پدید می‌آیند. در این رمان، سه لایه مدل و دو بعد متقاطع به‌گونه‌ای در هم تنیده‌اند که مرز میان فرم، تجربه و سیاست محو می‌شود: جهان غیرطبیعی از دل بدن ساخته می‌شود، بدن در میدان قدرت تکه‌تکه می‌شود و این همه در فضایی مادی - صدا، سایه، متن - تجسد می‌یابد.

۶- نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش، ارائه مدلی یکپارچه برای تحلیل رمان‌های پست‌مدرن و فرامدرن بود؛ مدلی که بتواند از سطح توصیف‌های ساختاری فراتر رود و نسبت میان هستی‌شناسی متن، تجربه بدن‌مند و مناسبات قدرت را آشکار سازد. «مدل سه‌لایه‌ای جهان‌های تجسم‌یافته غیرطبیعی» با سه لایه جهان‌سازی غیرطبیعی، تجربه‌ی بدن‌مند و زیست‌سیاست و با دو بعد متقاطع تجسم و مقیاس، تلاشی در این مسیر بود.

تحلیل ده رمان منتخب نشان داد که این مدل، نه تنها توانسته است ویژگی‌های مشترک ادبیات پست‌مدرن را شناسایی کند، بلکه امکان بررسی تفاوت‌ها را نیز فراهم ساخته است. لایه نخست، با تمرکز بر جهان‌سازی غیرطبیعی، نشان داد که نقض قوانین علیت، زمان خطی و ثبات هویت، صرفاً یک بازی فرمال نیست، بلکه شرط امکان تولید تجربه‌های نوین از واقعیت است. در بوف‌کور، جهان‌های موازی اتاق و صحنه پیرمرد و در هوپسکاچ، ساختار غیرخطی پرش میان فصل‌ها، به‌روشنی این منطق را آشکار می‌کند.

لایهٔ دوم، یعنی تجربهٔ بدن‌مند، بُعدی است که در اغلب مطالعات پیشین مغفول مانده بود. یافته‌ها نشان دادند که بدن و حواس، نه تنها درک جهان را شکل می‌دهند، بلکه خود بخشی از سازوکار روایی‌اند. تب و هذیان در بوف‌کور، نایبانی در کوری و فشار حسی فضا در خانهٔ برگ‌ها، مثال‌هایی هستند که نشان می‌دهند ادراک در این متون، از مسیر یک «بدن درگیر» حاصل می‌شود. این امر با مفاهیم پدیدارشناسی بدن‌مند و نظریهٔ شناخت E۴ (مجسم، گسترده، فعال و اجتماعی) هم‌خوان است.

لایهٔ سوم، با تأکید بر زیست‌سیاست و پسانسان‌گرایی، نشان داد که جهان‌های غیرطبیعی خنثی نیستند؛ بلکه میدان بازنمایی قدرت، مدیریت بدن‌ها و مقاومت‌اند. از کالایی شدن بدن زن در بوف‌کور گرفته تا کنترل زیستی در سروصدای سفید و قدرت قرنطینه در کوری، همه نشان می‌دهند که متون پست‌مدرن، سیاست بدن را به سطحی متافوریک محدود نمی‌کنند، بلکه آن را در ساختار جهان‌شناختی خود حک می‌کنند.

دو بعد تقاطعی، نقشی کلیدی در ژرفابخشی به این مدل داشتند. بعد تجسم نشان داد که صدا، فضا و متن، چگونه از وضعیت پس‌زمینه به سطح عوامل فعال ارتقا می‌یابند؛ صداهای پژواکی در بوف‌کور، مادیت صفحه در خانهٔ برگ‌ها و تایپوگرافی حاشیه‌ها در آتش‌کم‌فروغ، شواهدی‌اند که بدون این بعد، در تحلیل نادیده می‌ماندند. بعد مقیاس نیز امکان داد تا سطوح تحلیل، از فردی (تجربهٔ تب در بوف‌کور) تا جمعی (قرنطینه در کوری) و شبکه‌ای (ساختار متنی در هویسکاچ) بسط یابند.

در مقایسه با رویکردهای پیشین، نوآوری این مدل در آن است که سه سطح هستی‌شناختی، ادراکی و سیاسی را در پیوند با ابعاد مادی و مقیاسی در نظر می‌گیرد. این امر، تحلیلی «میان‌رشته‌ای» را ممکن ساخته است که نظریهٔ روایت، پدیدارشناسی و فلسفهٔ قدرت را در یک دستگاه ترکیبی گرد هم می‌آورد.

با این حال، این پژوهش محدودیت‌هایی نیز داشت: نخست، انتخاب ده رمان به‌عنوان نمونهٔ تحلیلی، گرچه گسترهٔ متون پست‌مدرن را پوشش می‌دهد، اما امکان تعمیم به ژانرهای دیگر، مانند ادبیات دیجیتال یا رمان‌های هایپرمتنی، نیازمند بررسی‌های آتی است. دوم، اتکا به نقل‌قول‌های متنی برای نشان دادن ابعاد نظری، گامی مهم در شفاف‌سازی مدل بود، اما می‌توان در آینده، از تحلیل‌های کمی (نظیر تحلیل شبکه‌ای فصل‌ها یا بسامد موتیف‌های تجسم) نیز بهره برد. افق‌های پژوهشی آینده، توسعه‌ی این مدل برای در مطالعهٔ تطبیقی

بازنمایی بدن و قدرت در رمان‌های پست‌مدرن غربی و شرقی، ادبیات دیجیتال، روایت‌های تعاملی و حتی متن- رسانه‌های تصویری (فیلم، بازی) است؛ زیرا دو بعد تجسم و مقیاس در این حوزه‌ها با شدتی بیش‌تر عمل می‌کنند.

در نهایت، بازگشت به پرسش آغازین مقاله - این‌که چگونه می‌توان تحلیلی یکپارچه و ژرف از رمان‌های پست‌مدرن ارائه داد؟- نشان می‌دهد که پاسخ در گشودن مسیری‌هایی است که فرم، تجربه و قدرت را به‌صورت هم‌زمان در نظر بگیرند. مدل سه‌لایه‌ای جهان‌های تجسم‌یافته غیرطبیعی، تلاشی است در این مسیر؛ تلاشی که نشان می‌دهد جهان‌های غیرطبیعی، نه صرفاً ساختارهایی زبانی، بلکه واقعیت‌هایی مجسم، بدن‌مند و سیاسی‌اند.

پی‌نوشت

۱- Lateral Worlds در نظریه جهان‌های ممکن رایان، جهان‌هایی که در کنار هم وجود دارند و با انتقال «جانبی» به هم متصل می‌شوند؛ برخلاف جهان‌های «عمودی» که در هم جاسازی شده‌اند.
 ۲- Access Points نقاط اتصال یا گذرگاه‌هایی که امکان انتقال بین جهان‌های ممکن (به‌ویژه جهان‌های هم‌عرض) را فراهم می‌کنند؛ مفهومی کلیدی در نظریه رایان برای تحلیل فضا‌های روایی پیچیده‌است.

منابع

- پینچن، توماس. (۱۳۹۸). *اعلان قرعه ۴۹*، ترجمه طاهره آیتی. تهران: چشمه.
- دانیالی، عارف و اسماعیلی، مراد. (۱۴۰۳). «زیست‌سیاست مدرن: فوکو به کافکا (مطالعه موردی: رمان محاکمه)». *مطالعات تطبیقی ادبیات*، ۷۳-۹۰.
- دلیلو، دان. (۱۳۹۰). *سروصدای سفید*، ترجمه محمدصادق رئیسی. تهران: روزگار.
- روحی، زهره. (۱۴۰۰). *تاریخ فرهنگی بدن و بدن‌مندی در ایران عصر جدید*، تهران: انسان‌شناسی.
- ساراماگو، ژوزه. (۱۳۷۸). *کوری*، ترجمه محمود مشیری. تهران: علم.
- علیزاده، غزاله. (۱۳۷۶). *خانه ادیسی‌ها*. تهران: توس.
- فوکو، میشل. (۱۳۸۳). *اراده به دانستن*، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده. تهران: نی.
- قاسمی‌پور، قدرت؛ جوکار، منوچهر و سهرابی، نسرين. (۱۴۰۳). «بررسی روایت غیرطبیعی در داستان‌های کوتاه سوررئالیستی ابوتراب خسروی». *روایت‌شناسی*، ۱۶: ۳۴۵-۳۹۰.
- کافکا، فرانز. (۱۳۹۶). *مسخ*، ترجمه علی‌اصغر حداد. تهران: ماهی.
- کالوینو، ایتالو. (۱۳۸۰). *اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری*، ترجمه لیلی گلستان. تهران: آگه.

ناباکوف، ولادیمیر. (۱۳۹۵). *آتش کم‌فروغ، ترجمه بهمن خسروی*. تهران: نسل نواندیش.
هدایت، صادق. (۱۳۱۵). بوف کور. تهران: نیما.

- Alber, J. & Heinze, R. (2020). *Unnatural narratology: Approaches and analyses*, De Gruyter.
- Bennett, Jane. (2010). *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*, Duke University Press.
- Braidotti, R. (2024). Posthuman feminism. Polity.
- Caracciolo, M. (2019). Embodied narration. Ohio State University Press.
- Caracciolo, M. (2021). Narrating the embodied mind. Routledge.
- Clarke, B. (2020). Posthuman metamorphosis. Fordham University Press.
- Cortázar, J. (1963). *Hopscotch*, (Trans.). G. Rabassa. Pantheon.
- Danielewski, M. (2000). *House of Leaves*, Pantheon.
- Doležel, L. (1998). Heterocosmica: Fiction and possible worlds. Johns Hopkins University Press.
- Espósito, R. (2023). Politics of bodies. Polity.
- Foucault, Michel. (1978). *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction*, (Trans.). R. Hurley. Pantheon Books.
- Gallagher, S., & Zahavi, D. (2021). *Phenomenological approaches to the embodied mind*, Routledge.
- Herbrechter, S. (2024). *Posthumanism*, Bloomsbury Academic.
- Kukkonen, K. (2025). "Toward an embodied theory of understanding literary text". *Poetics Today*, 46(1), 1-28.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (2023). *Naturalistic inquiry revisited: Foundations and futures*, Routledge.
- Newen, A. & De Bruin, L. & Gallagher, S. (Eds.). (2018). *The Oxford handbook of 4E cognition*, Oxford University Press.
- Richardson, B. (2023). "Unnatural narratives and the question of ethical agency". *Narrative*, 31(2), 145-167.
- Ryan, M.-L. (1991). *Possible worlds, artificial intelligence, and narrative theory*, Indiana University Press.

- Ryan, M-L. (2015). *Narrative as Virtual Reality: Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media*, Johns Hopkins University Press.
- Ryan, M-L. (2020). *Narrative as Virtual Reality 2: Revisiting Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media*, University of Nebraska Press.
- Ryan, M-L. (2021). *Narrative as virtual reality 2*, Johns Hopkins University Press.
- Saldaña, J. (2023). *The coding manual for qualitative researchers*, (5th ed.). SAGE.
- Schneider, R. (2022). *Embodiment and narrative theory*. De Gruyter.
- Voegelin, S. (2023). *Sonic possible worlds* (2nd ed.), Bloomsbury.

روش استناد به این مقاله:

سینا، خسرو. (۱۴۰۴). «جهان‌های غیرطبیعی بدن‌مند: چارچوبی سه‌لایه‌ای برای تحلیل رمان‌های پست‌مدرن». *نقد و نظریه ادبی*، ۲۱(۲): ۷۹-۱۰۴. DOI: 10.22124/naqd.2025.30980.2716

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Naqd va Nazaryeh Adabi (Literary Theory and Criticism)*.

This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

